

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ДАВНЬОГРЕЦЬКОМУ РОМАНІ (на матеріалі I-III книг роману Харітона „Херей і Калліроя”)

Висвітлено поняття емотивності як лінгвістичної категорії. Частково розглянута проблема співвідношення емоційного компонента слова з його логічним значенням. Представлені деякі можливі варіанти диференціації емотивної лексики та здійснена спроба аналізу даної лексики в тексті давньогрецького роману Харітона „Херей і Калліроя”.

Ключові слова: емотивність, емотивна лінгвістика, емотивна лексика, емотивний дискурс, емоційний компонент слова, давньогрецький любовний роман.

Вивчення емоційних факторів тексту, створення того, що можна було б назвати емотивною лінгвістикою – це один із перспективних напрямків сучасних досліджень, які мають чіткий, прагматичний керунок [6, с. 3]. Актуальність таких досліджень полягає у вивченні всього розмаїття емоційно-мовленнєвої діяльності людини.

На вивчення емоційності як лінгвістичного аспекту нас наштовхнув художній текст давньогрецького роману. „Грецька проза”, за словами Є.С. Рудницької: „будучи представником особливого жанру, отримала умовну назву грецького „любовного роману” і стала одним з найпоширеніших видів літератури свого періоду” [16]. Як і в будь-якому „любовному романі” за основу взято людські почуття: кохання, любов, радість, біль, страх та багато інших, що, без сумніву, супроводжуються різноманітними, емоційно забарвленими комунікативними фрагментами. Дослідження вербальних засобів вияву емоцій у тексті давньогрецького роману здійснюється вперше, що й зумовлює його наукову новизну.

Мета дослідження – висвітлення поняття „емотивності”, виявлення та аналіз емотивної лексики. Така лексика зустрічається в характерних для роману емоційних дискурсах, які й послугували об'єктом дослідження.

Явище емоційності існує як у мові, так і поза її межами. Емоції народжуються в процесі відтворення дійсності у свідомості людини, а далі – переважно, відображаються в її фізичній або мовленнєвій діяльності. Як цілісний психічний процес, вона потребує комплексного вивчення дослідниками з різних галузей, в тому числі лінгвістами. Свої теорії вчені-лінгвісти, переважно, базують на засобах, які використовуються для вираження емоцій мовця та для впливу на емоційну сферу слухача. Дослідженням емоційності як лінгвістичного та психолінгвістичного явища займалися В.І. Шаховський, І.В. Арнольд,

В.І. Жельвіс, Є.Ю. Мягкова, Л.В. Засекіна та ін. Вони засвідчують те, що на мовному рівні емоції (психологічна категорія) трансформуються в емотивність (мовна категорія), і те, що емоції можуть викликатися і передаватися в мові та мовою. Чітко розмежовують поняття „емоційності” та „емотивності”, перше відносять до групи „долінгвістичних”, друге до „лінгвістичних” термінів, трактуючи „емоційність” – як вразливість людини до емоційних ситуацій та її емоційну реакцію на них, а „емотивність” – як семантичну властивість мови виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки [11, с. 24].

Загальновідомо, що не існує беземоційних комунікативних процесів, але питання про те, чи належить емоційний компонент до значення слова і як він співвідноситься з предметно-логічним значенням, висвітлювалося у багатьох, не рідко суперечливих, теоріях та поглядах, де неоднозначно трактувалися сутність термінів „емотивне значення”, „емотивна лексика” та емоції як мовленнєва ланка. Цікавий той факт, що у ХХ ст. роль емоцій у лінгвістиці мінімалізувалась, існувала теорія, яка повністю ігнорувала емоції при дослідженні функціонування мови [9, с. 81], тобто емоційний компонент у значенні слова взагалі не розглядався, а емоційність – явище суто психологічне – не було характеристикою слова як мовної одиниці [10, с. 11].

Однак сучасні лінгвістичні дослідження доводять, що антропоцентризм, функціоналізм та міждисциплінарність – основні принципи когнітивно-дискурсивної парадигми [17], у межах якої здійснюється вивчення багатосторонньої діяльності людини у мовленнєвих явищах та мовленнєво-емоційній поведінці. Тут можна згадати про так звану „когнітивну”, або „Хомськіанську революцію”, яку Л.В. Засекіна у своїй праці представляє як „перехід від властивого біхевіоризму вивчення поведінки до вивчення психічного, свідомого життя людини. Це дало поштовх до вивчення мови не просто як автоматизованих навичок, а складного психічного феномена, що є невід'ємною складовою частиною пізнавальної сфери особистості” [7, с. 15]. Одну з центральних позицій займають емотивно-навантажені дискурси у так званому дискурсивному перевороті – це перехід від вивчення окремого слова, речення до цілісного дискурсу, наративу, як вираження внутрішнього світу особистості та культурно-історичної епохи її життєдіяльності [7, с. 15].

Дослідження у сфері емотіології схиляють

нас до думки, що емоційний компонент все-таки є складовою системного значення слова та презентує емотивність як лінгвістичне вираження емоцій і як одну із системних і функціональних характеристик мови [12, с. 9]. Підтвердженням цьому вважаємо найбільш поширене серед лінгвістів визначення, згідно з яким емоційну характеристику слова розглядають як частину його конотативного значення [10, с. 12]. Термін „конотація” поєднує сукупність емоційного (вираження емоцій та почуттів словами), оцінного (позитивна чи негативна оцінка, вміщена у значенні слова), експресивного (вираження словом підсилення ознак, які входять до складу конотативного компонента) та стилістичного (функціональний компонент) компонентів. „Емотивне значення” – термін, який і у наш час залишається найменш дослідженим типом значення слова, але доволі часто зустрічається у мовознавчих працях [10, с. 15].

Лінгвістична підсистема емотивності керується мовними одиницями – емотивами, основною функцією яких є вираження емоцій мовця. Ця властивість повинна мати спільне, як для адресанта, так і для адресата мовлення, емотивно-лексичне значення, крім того, замінюючи емотив синонімом, емоційна інформація часто втрачається [12, с. 9].

Деякі з дослідників вважають, що емоції в будь-якому реченні повинні виражатися за допомогою емотивної лексики з відповідними семами радості, співчуття, страху, сорому та ін. [12, с. 9; 15], наприклад, емоція радості у реченні *Τέκνον βζανίστασο, πάρεστι πάρ βστJ γάρ Ὁ εδκταιοτάτη πασ^v Ὁμ_v Ὀμέρα* (A,1,14) – *Вставай, дитино, бо настає найбажаніший для нас всіх день!* виражається нейтральними елементарними частинами: *εδκταιοτάτη, πάρεστι, Ὀμέρα*, логічне поєднання яких передає „радість” на рівні сприйняття. У наступному реченні *&Eχαίρεν | Λεων^ς #πιστοόμενος* (B,1,6) – *Зрадів Леона, що той йому не вірить* присутній опис емоції, а не її вираження, дієслово *ἡχαίρεν* інформує нас про емоційне ставлення або емоційний стан, проте емотива – як компонента вираження емоції – у реченні немає. Лексика, яка позначає емоції, не емотивна, вона індикативна, логіко-предметна [15].

До неоднозначності у лінгвістичній сфері вивчення емоцій впевнено зараховуємо сутність „емотивної лексики”. „Недостатньо чітко розставлені межі мовних засобів, які належать до цієї сфери, а сама проблема потребує різностороннього аналізу” [3, с. 92–93]. Хоча виділення так званої нейтральної лексики не викликає у лінгвістів жодних проблем. Отже, на даний час головним питанням залишається те, чи входять до складу емотивної лексики слова, які називають емоції та почуття.

вають емоції та почуття.

Виключає зі складу досліджуваної лексики слова-номінанти емоцій і почуттів І. В. Арнольд. Вона стверджує: „3 точки зору експресивності слід розрізняти лексику емоційно нейтральну – яка виражає поняття, без вказівки на відношення до нього мовця, та емоційно забарвлену – яка виражає почуття, настрої і відношення мовця до сказанного” [1, с. 92]. Не зараховуються також до емоційної лексики слова, які позначають об’єкти, що можуть викликати емоції, сміх, сльози, тремтіння та ін. *Ταῖτα ε>ποῖσα #πεστράφη καJ βγκαλυψαμJνη δακρύων #φ|κε πηγάζ* (A,3,7) – *Сказавши це, відвернулася, закрила обличчя і (з очей) потекли рясні сльози*. В. І. Шаховський називає такі слова – явищем фізіологічної екстеріоризації емоцій [18]. Словосполучення *δακρύων #φ|κε πηγάζ*, ані не називає емоцій, ані не виражає їх, воно лише викликає певні емоції у читачів.

Однак, на противагу попередній, існує чітко обґрунтована теорія Є. М. Галкіної-Федорук: „Емотивна лексика виражає почуття і настрої людини, за значенням ця лексика поділяється на лексику, яка називає почуття, яка відображає ставлення до явищ дійсності, позитивне і негативне”, вона відносить до сфери емоційної лексики: а) слова, які виражають почуття, що переживає сам мовець або хтось інший; б) слова-оцінки, які кваліфікують річ, предмет, явище з позитивної чи негативної сторони всім своїм складом; в) слова, в яких емоційне відношення виражається не лексично, а граматично, відповідними суфіксами і префіксами [4, с. 136].

За словами Є. Ю. Мягкової, Я. Рейковський називає ті властивості, завдяки яким слова виражають і називають емоції, „емоційним навантаженням слова”, у такий спосіб об’єднуючи експресивну та номінативну функції [10, с. 10].

Опираючись на вищезгадані твердження, розглянуто та проаналізовано емотивні дискурси у перших трьох книгах роману Харітона „Херей і Калліроя”. Серед емотивної лексики ми виділяємо номінативну, яка називає емоції, та експресивну, за допомогою якої вони виражаються. Зазначимо, що номінативна лексика, або як її ще називають „нейтральна”, зустрічається значно частіше, оскільки за своєю структурою роман – це переважно розповідь або опис подій, діалогів, почуттів та емоцій. Така лексика супроводжує так звану третю особу, якою часто виступає автор роману, рідше герой, що розповідає про емоції іншого героя. Логічно, що номінативна лексика найчастіше присутня у розповідних реченнях: *... #μηχανία δ2 κατέλαβε πάντας*. (Г,3,10) – *... всіх охопив відчай*.

... τ\ν Καλλιρόην κατέλαμβανεν |μoῖ

πάντα, φόβος, χαρά, λύπη, θαυμασμός, βλπίς, #πιστία (Α,9,3) – ...Καλλιροю, одночасно, охопили страх, радість, розпач, здивування, надія, сумнів.

Ἐπεὶ δὲ ἔκον εἰς τὴν οὐκίαν, ἢ μὲν θύρων θαύμαζε τὰ μίγεθος καὶ τὴν πολυτέλειαν (Α, 13, 1) – Коли вони ввійшли в дім, Ферон був вражений величністю і розкішшю (покоїв).

Лексика, яка безпосередньо виражає емоції, почуття, настрої, ставлення учасників дискурсу до об'єктів чи до інших учасників, незалежно від того, чи вона забарвлена позитивно, чи негативно, вживається рідше. Її зустрічаємо в наказових, окличних реченнях, риторичних питаннях, вигуках, звертаннях, які характерні для діалогів і, особливо, монологів, якими насичений текст роману: *Πρόδοτα ... #λλοτρίαῖς χερσὶ το σῆμα πιστεύεις; (Α,6,30–31) – Зраднику, ... чи віддаєш (її) тіло в чужі руки?*

„... ἴτι καὶ τοῖτό μου ταῖς συμφοραῖς, ἔ Τύχη, προστέθεικας...” (Β, 8,6) – ... о, Доле, ще й це нещастя призначаєш мені...!

У тексті існують речення, де вираження та опис емоцій наявні одночасно: *Ἀλλ' βνεμέσησε καὶ ταύτῃ τῷ Ὁμέρῃ πάλιν ἢ βάσκανος δαίμων βκε_νος* (Γ,2,19-20) – Але в цей день те задрісне божество гнівалось на неї. Факт, що хтось гнівається на когось є описом емоції, в той момент автор виражає свої негативно забарвлені емоції стосовно божества ἢ βάσκανος δαίμων βκε_νος.

„μὴ γὰρ τὴ δεσμὴ καὶ τὰν σταυρῶν βλεῖ σου, Χαίρεα, #λλ' ©τι τοιαύτης γυναικῆς #φῦρέθης” (Γ, 3, 8) – „не через кайдани і хрест, жалію тебе, Херею, а через те, що такої (прекрасної) жінки позбавлений”.

Згідно зі згаданою вище теорією Є.М. Галкіної-Федорук, до емотивної лексики належать слова, в яких емоційне ставлення виражається не лексично, а граматично, відповідними суфіксами та префіксами. Відомо, що одним із найпоширеніших способів виявлення позитивного ставлення до когось чи надання позитивної оцінки якійсь події є вживання слів зі зменшувальним значенням, які часто містять демінутивні суфікси. Наприклад, у старогрецькій мові такого зменшувального значення словам надає суфікс *-ιον* [13, с. 708]. *Χαίρεας γὰρ τις ὄν μεράκιον εἰμορφον, πάντων ἑπέρεχον, ... (Α,1,14–15) – Був (там) Херей – юнак, який серед усіх вирізнявся вродою, ...* Автор, для того щоб позитивно описати зовнішній вигляд Херея використовує лексему *εἰμορφον*, а поряд із нею вживає й іншу лексему *μεράκιον*, якою передає лагідне, „одобрявальне” відношення до героя, і викликає таке

ж ставлення у читачів. Демінутив *το μεράκιον* утворений від іменника ἢ/Ὁ με_ραξ – *хлопець або дівчина (від 14 до 20 років)* [2, с. 790].

Φορτίον δὲ ἰχον ἕφθαλμούς τε καὶ ἔτα καὶ γλῶσσαν τίς #ν #ποκρύψαι δύναίτο; (Α, 10, 7) – Здобич, яка має очі, вуха і язик могла б викрити (нас)?

Лексемою *το φορτίον*, замість ἢ φόρτος, грабіжники називають свою полонянку, усвідомлюючи, що вона жива людина, ще й знатного походження.

Σοὶ δὲν γενέσθω το κέρδος, ε_τε σεαυτὶ θέλεις τροφῶν κατασχε_ν τοῖ παιδίου... (Α,12,9) – Отже, поміркуй собі на користь, чи хочеш мати її як няньку для дитини.... Присутня форма *το παιδίον* замість звичної ἢ/Ὁ πα_ς – *дитина*. Однак слід чітко розрізняти демінутивні суфікси, яким притаманне емотивне значення від суфіксів, що виражають об'єктивну різницю в розмірі, величині предмета або особи.

Отже, насичений емоційно-чуттєвими фрагментами текст давньогрецького роману відкриває подальшу перспективу в дослідженні емотивної лексики та способів її передачі читачам.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Иностран. лит., 1959. – 352 с.
2. Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь / А.Д. Вейсман. – М., 1991. – 1370 с.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык : Лексика : курс лекций / Е.М. Галкина-Федорук. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1954. – 204 с.
5. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англословного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Я.В. Гнезділова. – К., 2007. – 20 с.
6. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи: психолингвистическая интерпретация речевого воздействия / В. И. Жельвис. – Ярославль : ЯТПИ им. К. Д. Ушинского, 1990. – 81 с.
7. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. / Л.В. Засекіна, С.В. Засекін. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2008. – 188 с.
8. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учебное пособие / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
9. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 2008. – 98 с.

10. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования / Е. Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 108 с.
11. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 191 с.
12. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В.И. Шаховский. – Волгоград : Изд-во Волгоград. пединститута, 1983. – 93 с.
13. Kühner R. Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache / R. Kühner. – Hannover, 1869
14. ΕΡΩΤΙΚΩΝ ΛΟΓΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ : Erotici Scriptores Graeci / [recognovit : Rudolphus Hercher]. – Lipsiae, MDCCCLIX. – 612 p.
15. Киселюк Н. П. Вираження емоції „радість” у різних комунікативних типах речень [Електронний ресурс] / Н.П. Киселюк. – Режим доступу : http://librar.org/ua/sections_load.php?s=philology&id=278.
16. Рудницкая Е. С. Роман как явление поздней античной массовой литературы [Электронный ресурс] / Е.С. Рудницкая. – Режим доступа : http://librar.org/ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=6230.
17. Черкашин С. В. Дослідження поняття емоційності художнього дискурсу в сучасній лінгвістиці в аспекті когнітивно-прагматичної парадигми [Електронний ресурс] / С.В. Черкашин. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnp_u_lingv/2008_25/26.html
18. Шаховский В. И. Что такое лингвистика эмоций [Электронный ресурс] / В.И. Шаховский. – Режим доступа : http://tverlingua.by.ru/archive/012/3_shakhovsky.

In this article elucidated the conception of emotionality as a linguistic category. Partly examined a problem of correlation word`s emotional component with logical sense. There are presented some variants of differentiation of the emotional vocabulary and form of analysis particular vocabulary in the text of ancient Greek romance Chariton's „Chaereas and Callirhoe”.

Key words: *emotionality, emotional vocabulary, emotional linguistic, emotional interlocution, emotional component of the word, ancient Greek love novel.*

Освещено понятие эмотивности как лингвистической категории. Частично рассмотрена проблема соотношения эмоционального компонента слова с его логическим значением. Представлены некоторые возможные варианты дифференциации эмотивной лексики, а также осуществлена попытка её анализа в тексте романа Харитона „Херей и Каллироя”.

Ключевые слова: *эмотивность, эмотивная лексика, эмотивная лингвистика, эмотивная беседа, эмоциональный компонент слова, древнегреческий любовный роман.*